

עם השנים, הועלו גם ספקות כבדים בדבר האותנטיות שלו. 'ואולם עדיין קשה להתכחש למסקנות שעלו ממנו: מסתבר שגם אדם נורמטיבי לחלוטין ישנה את התנהגותו בעקבות תפקיד שהוא נכנס אליו או ציפיות שהוצבו בפניו. פחות משהאדם מעצב את התפקיד או את הסביבה, התפקיד או הסביבה מעצבים אותו. וככל שמדובר בכוח שניתן בידי, לא ירחק הזמן עד שהוא ישתמש בו. דבריו המפורסמים של הלורד אקטון מן המאה ה-19 "כוח נוטה להשחית, וכוח מוחלט משחית באופן מוחלט", מתגלים כאמת.

מסתבר שאת התובנה הזו בדבר הטבע האנושי הכירה כבר התורה. בפרשת שופטים מכוון משה את מוסדות ההנהגה של החברה הישראלית בארץ. הוא מגדיר את סמכותם של מוסדות אכיפת החוק (השופטים והשוטרים) ושל הנביא, ומזכיר גם את המלך. אלא שפרשיית מינוי המלך מתעתעת. על פי התורה, המלך איננו אדם מן השורה. אין הוא נבחר לתפקידו על ידי אלא על ידי האלוהים: "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלוהיך בו". ואם אלוהים בוחר במלך משמע שמדובר באדם בעל מידות תרומיות, שליבו ישר וחכמתו גדולה, והוא ראוי למלוכה.

אלא שהמשך הפרשייה מחולל תפנית. היינו מצפים שהתורה תדבר על סמכויותיו של המלך ועל הכבוד שיש לנהוג בו, אך במקום זאת משה מדבר על חובותיו ועל האיסורים שחלים עליו. למלך אסור להרבות סוסים, כסף, ונשים. עליו להלך עם ספר תורה ולקרוא בו כל ימי חייו. "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל". אף מילה לא נאמרת על כאן על חובת העם להישמע לו. אף מצווה לא מכוונת לנתיניו. כל החובות מוטלות עליו. הרושם שעולה הוא שהתורה חוששת מהמלך ועל כן מנסה לצמצם את כוחו ככל שניתן.

כיצד בחיר האלוהים הופך לאיום? כיצד אותו אדם שאלוהים בוחר בו למלוכה הופך למי שעלול להרבות בנשים, סוסים וכסף כדי להגדיל את שמו?

התשובה ככל הנראה היא אותו לקח מהניסוי בסטנפורד. זהו טבע האדם, מחיר הכוח. אדם יכול להיות בעל מידות נעלות וחכמה גדולה, אבל ברגע שהוא נכנס לתפקיד בעל עוצמה גם הוא עלול ללקות בשיכרון של כוח. התפקיד מצליח להשפיע גם על האדם הטוב ביותר והוא עלול לעוור אותו עד כדי התנהגות מתנשאת ואכזרית כלפי אותם

הכוח הבלתי מודע

בשנת 1971 נערך באוניברסיטת סטנפורד ניסוי חברתי, שתוצאותיו זעזעו את הקהילה המדעית כולה. היה זה ניסוי כה חריג בתוצאותיו עד שהוא זכה לשם משלו, חולל מהפכה בתחום האתיקה בניסויים והפך לציון דרך משמעותי במדעי החברה. המדובר ב"ניסוי הכלא של סטנפורד", שבוצע על ידי הפסיכולוג פיליפ זימברדו.

לצורך הניסוי גויסה חבורת סטודנטים, כולם ללא עבר פלילי או בעיה נפשית, שנתבקשו לדמות חיים בכלא למשך שבועיים (מתחם הכלא היה מרתף המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה). חלקם שימשו בתפקיד האסירים וחלקם בתפקיד הסוהרים. תפקיד הסוהרים היה לפקח על האסירים ולנהל את חיי הכלא, ופעולותיהם ניצפו על ידי עורכי הניסוי. מטרת הניסוי היתה לראות כיצד משפיעים חיי הכלא על ההתנהגות האנושית.

תוצאות הניסוי היו מחרידות. לא עברו 24 שעות עד שהסוהרים התחילו להתנהג בנוקשות כלפי האסירים. תוך כמה ימים התנהגותם כבר היתה כרוכה בסדיזם של ממש. הסוהרים התעמרו באסירים, היכו אותם ומנעו מהם תנאי תברואה בסיסיים. עורכי הניסוי לא מיהרו לעצור אותו ורק לאחר שישה ימים, בעקבות התערבות חיצונית, הם נאלצו להפסיקו בטרם עבר חצי מהזמן שהוקצב לו.

רבות נאמר ונכתב על הניסוי הזה, שזכה מאז למספר עיבודים ספרותיים וקולנועיים.

לשרת. המנהיגים אינם קובעי החוק אלא משרתיו. זוהי הערובה לכך שהם לא ינצלו את כוחם לרעה.

אך כדי שמודל זה יצליח יש לוודא שכולם מכירים את החוק, כולל הציבור הרחב. רק אז הוא יוכל להבחין מתי המנהיג מועל בתפקידו. לכן מדגיש משה לא אחת בספר דברים את חובת לימוד התורה על ידי העם ושינונה לבנים. הפצת והטמעת החוק בקרב הציבור כולו הם הערובה לכך שהעם ישמור על עצמאותו ולא ישועבד לבעלי כוח. הידע וההשכלה הם הנשק הטוב ביותר במלחמה בשררה ובניצול.

מאלף לראות כיצד תובנות אלה, שמקובלות במשטרים דמוקרטיים מודרניים, מנוסחות כבר בתורה, שניתנה בעולם שבו שררה תרבות מלוכנית של עריצות וכוח. הדבר מבטא את רוח החירות שנושבת בתורה מראשיתה ועד סופה. אתגר היציאה מבית עבדים מגיע בפרשת שופטים לארץ. ארבעים שנה לאחר השחרור מפרעה, משה דואג שהעם ישתחרר גם ממנהיגיו שיעמדו לו כעם ריבון בארצו.

אנשים שעד לפני לא הרבה זמן היה אחד מהם. הכוח משחית גם מבלי ששמים לב לכך. הוא משחית באופן בלתי מודע.

לא צריך לחפש רבות בתנ"ך כדי למצוא דוגמאות לכך. שאול המלך, בחיר האלוהים, הפך לאיש קנאי, רודף ונוקם, ברגע שחש באיום של דוד על מעמדו. דוד המלך שלח את אוריה החתי אל מותו ולקח את אשתו שחשק בה. שלמה בנו הרבה לעצמו נשים ונטה אחר אלוהים אחרים. כל אלה היו אנשים שחכמתם ומידותיהם בלטו לטובה, ועם כל זאת מעלו בתפקידם וניצלו את כוחם לקידום האינטרסים האישיים שלהם. ואם להם זה קרה, הדבר יכול לקרות לכל אחד.

כמובן שהחשש איננו נוגע רק למלך. גם נביא יכול לנצל את כישרונותיו כדי להוליך שולל את העם ולהביא להם דברי שקר, כפי שאמנם מצאנו בספר מלכים. גם שופטים עלולים להטות משפט, להכיר פנים ולקחת שוחד, כפי שאמנם מצאנו אצל בניו של שמואל. בכל תפקיד ציבורי טמונה עוצמה, ועוצמה עלולה להשחית את האדם גם מבלי שהוא מודע לכך. בכך דייקה התורה, כשכתבה שהשוחד יעוור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים. שוחד מעוור את עיני הדיינים, שחושבים שהם עדיין חכמים וצדיקים. אם לא ישימו לב, בקלות יגיעו לידי ניצול לא הוגן של מעמדם.

מהו, אם כן, המענה לסכנה השררה? כיצד יובטח שבעלי הכוח לא יושחתו בעקבותיו? המענה שמספק משה לכך משה כרוך במהפכה תרבותית רחבה, והוא זה שמזוהה בדמוקרטיה המודרנית כ"שלטון החוק". על פי משה, כל מוסדות ההנהגה בעצמם כפופים ל"שלטון על", שהוא חוק תורה. משה מזהיר שנביא שיאמר דבר נגד התורה, גם אם כל הסימנים מוכיחים שהוא נביא אמת, נחשב לנביא שקר ודינו מוות. הוא מצווה על המלך להלך תמיד עם ספר תורה שכרוך אליו, כדי שלא יסור מדבריו. וגם במערך המשפט, מציב משה מעל השופטים והשוטרים המקומיים ערכאה משפטית עליונה, אובייקטיבית ובלתי תלויה, שממנה יוצאת הוראת התורה. "כי יפלא ממך דבר למשפט... וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיך בו... ושמרת ככל אשר יורוך".

הנה כי כן, את כל מוסדות ההנהגה כופף כאן משה לסמכות התורה, שאותה עליהם